

Далабаева М.К., «Құқықтану» мамандығының магистранты
Инновациялық Еуразия Университеті, Қазақстан Республикасы
ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАН ТУЫНДАЙТЫН
ДАУЛАРДЫ РЕТТЕУ КЕЗІНДЕ МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ

«Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңының 1-бабына сәйкес [1] отбасылық құқықтық қатынастардан туындайтын даулар медиацияның жалпы қағидалары бойынша татуластыру рәсімінде шешілуі мүмкін.

Отбасылық медиация шетелде медиацияның алғашқы және неғұрлым кең таралған түрлерінің бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Әдетте, отбасылық медиация ерлі-зайыптылардың ажырасуы кезінде туындайтын келіспеушіліктерді шешу үшін қолданылады және ата-аналар мен балалардың тұруы, баланы тәрбиелеу және олармен қарым-қатынас жасау, алимент төлеу, мүлікті бөлу және қарыздарды бөлу, сондай-ақ отбасы мүшелері арасында материалдық қолдау мен көмекке қатысты туындайтын даулар. Кейбір елдерде, мысалы Германияда, мұрагерлер-бір отбасының мүшелері дауласқан кезде мұрагерлік істер отбасылық медиацияға жатады [2]. Ұлттық құқықтық жүйелердегі және мәдени дәстүрлердегі айырмашылықтарға қарамастан, шет елдерде отбасылық медиацияны институционализациялаудың және осы татуластыру рәсімін әртүрлі юрисдикциялық органдардың қызметіне біріктірудің айқын тенденциясы байқалады. Көбінесе отбасылық медиация салалық немесе арнайы заңнамада бөлек (медиацияның өзге түрлерінен) регламенттеледі және отбасылық құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды шешудің міндетті кезеңі ретінде қаралады.

Атап айтқанда, Англия мен Уэльсте 1996 жылғы отбасы туралы Заңға сәйкес солиситор отбасылық дау бойынша заң көмегіне жүгінген және сонымен бірге оны тегін беру құқығына ие клиенттерді ақпараттық сессияны өткізу үшін мемлекеттік аккредитациясы бар медиаторға жіберуге міндетті [3]. Мұндай алдын ала кездесудің негізгі мақсаттары тарапқа татуластыру рәсімінің мәнін, оның артықшылықтарын түсіндіру, сондай-ақ даудың медиабелділігіне бағалау жүргізу болып табылады. Егер дау медиация рәсімінде реттелуі мүмкін болса және жүгінген тарап татуластыру рәсімін жүргізуге келісім берсе, медиатор даудың басқа қатысушысына хабарлама жібереді. Егер 14 күн ішінде жауап келіп түспесе не екінші тарап ақпараттық сессияға және (немесе) медиацияға қатысудан бас тартса, медиатор жазбаша қорытынды рәсімдейді, ол істі сотта қарау кезінде тегін заң көмегін ұсынуға негіз болып табылады. Екі тараптың келісімі болған кезде медиация рәсімі жүргізіледі. Әдетте, материалдық жағдайы белгіленген критерийлерге сәйкес келетін адамдар медиация қызметтерін тегін пайдаланады.

АҚШ-та көптеген Штаттарда отбасылық медиацияны реттейтін заңдар қабылданды, олардың кейбіреулері ата-аналары ажырасқаннан кейін балаларды күту мен тәрбиелеуге байланысты істер бойынша міндетті медиацияны қамтамасыз етеді. Көптеген отбасылық медиация қызметтері соттарда құрылады және жұмыс істейді.

Еуропалық Одақта отбасылық медиация мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. 1998 жылы Рес N (98)1 [4] ұсынымы қабылданды, онда отбасылық медиацияның негізгі қағидаттары мен қағидалары ашылды. Отбасылық даулар бойынша медиаторға баланың мүдделеріне ерекше назар аудару және ата-аналарға ортақ балалардың әл-ауқатына қамқорлық жасау жөніндегі негізгі міндеттерін еске салу ұсынылады. Рес N (98)1 ұсынымына сәйкес медиатор тараптарға құқықтық акпарат беруге құқылы, алайда дау бойынша нақты шешімдер мен заң кеңестерін ұсынудан бас тартуы тиіс. ЕО-ға мүше мемлекеттерге отбасылық Медиация туралы акпаратты тарату жөнінде шаралар қолдану, сондай-ақ отбасылық сот медиациясын қолданудың және татуластыру рәсімі барысында қол жеткізілген келісімдерді орындаудың құқықтық тетіктерін жасау ұсынылады. Ұсынысты қабылдаудың мақсаты Еуропа елдерінде отбасылық медиация институтын енгізуді, таратуды және біріздендіруді ынталандыру болғанын атап өткен жөн, алайда, жалпыға бірдей мақұлдау мен қолдауға қарамастан, ол кеңінен практикалық іске асырылмады. Континенталды Еуропаның көптеген елдерінде отбасылық құқықтық қатынастар саласындағы Медиацияны дамыту ұлттық құқықтық жүйе мен қалыптасқан мәдени дәстүрлер аясында жүйелі түрде жүзеге асырылды.

Германияда отбасылық медиация татуластыру рәсімдерінің алғашқы сұранысқа ие түрлерінің бірі болды. Бүгінгі таңда отбасылық медиацияны жеке практикамен айналысатын медиаторлар да, жастар істері жөніндегі басқармалардың мемлекеттік қызметшілері де жүргізеді, олар Германияның әлеуметтік құқық кодексіне сәйкес балаларды тәрбиелеуге байланысты даулар бойынша медиациялар өткізуді ұйымдастыру бойынша өкілеттіктерге ие [2].

Отбасылық медиация Солтүстік Еуропа елдерінде кең таралған.

Мысалы, Финляндияда неке туралы Заң қабылданды [5], онда медиация мәселелеріне арналған тарау бар (V тарау «отбасылық медиация»). Заңның 20-бабының 1-бөлігіне сәйкес жанжалдарды, оның ішінде құқықтық сипаттағы жанжалдарды шешудің басым тәсілі отбасы мүшелері арасындағы келіссөздер және келісім жасасу болып табылады. Отбасылық дау туындаған кезде Тараптар медиаторға (20-баптың 2-бөлігі) жәрдемдесу және қолдау үшін жүгінуге құқылы, оның негізгі міндеті барлық қатысушылардың мүдделерін ескере отырып, келіспеушіліктерді реттеу мақсатында отбасы мүшелері арасында құпия және сенімгерлік диалогты қамтамасыз ету болып табылады. Бұл ретте медиатор кәмелетке толмаған балалардың мүдделеріне ерекше назар аударуға міндетті. Отбасылық медиацияны жүргізуді мамандандырылған ұйымдар, қауымдастықтар мен мекемелер, сондай-ақ жеке практикамен айналысатын мамандар провинциялардың уәкілетті мемлекеттік органдары берген рұқсат негізінде жүзеге асырады. Ұйымдардың және жеке практикамен айналысатын отбасылық медиаторлардың қызметіне мониторингті және бақылауды Финляндияның әлеуметтік істер және денсаулық сақтау министрлігінің басшылығымен провинциялардың уәкілетті мемлекеттік органдары жүзеге асырады.

Данияда отбасылық медиацияны жергілікті қамқоршылық органдары негізінен ата-аналары ажырасқаннан кейін балаларды тәрбиелеуге байланысты

істер бойынша жүзеге асырады. Дау туындаған кезде оның қарауына уәкілетті лауазымды адам ата-аналарға отбасылық мәселелер бойынша консультантқа немесе медиаторға жүгінуді ұсынады. Егер дауды медиацияда шешу мүмкін болмаған жағдайда, қорғаншы орган іс бойынша қаулы шығарады, ол сотта бекітілуге жатады және осылайша атқарушы күшке ие болады.

Отбасылық медиацияға, оның ішінде мемлекеттік органдардың қызметіне сұраныс бірқатар факторларға негізделген сияқты.

Отбасылық құқықтық қатынастардан туындайтын даулар істердің ең күрделі санаттарының бірі болып табылады, бірақ заң тұрғысынан емес, олардың мазмұнындағы «заңнан тыс» аспектілердің көптігіне байланысты. Қалай болғанда да, мұндай дауларды шешу кезінде олардың қатысушыларының достық қарым-қатынасын сақтау маңызды, бұл көбінесе сотта мүмкін емес. Қарсыласу жүйесінің табиғаты тараптарды бір-біріне қарсы қояды, оларды қарама-қарсы позициялар аясында бәсекелесуге және ойлауға мәжбүр етеді, қалыпты қарым-қатынасқа және балалардың әл-ауқаты сияқты ортақ мүдделерді түсінуге кедергі келтіреді. Бұл тұрғыда медиация даулардың осы санатын шешудің қажетті және ең қолайлы тәсілі болып табылады.

Отбасы институтын нығайту, отбасылық қатынастардың рухани-адамгершілік дәстүрлерін сақтау Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік саясаттың маңызды міндеттерінің бірі болып табылатынын жоққа шығаруға болмайды. Нәтижесінде, медиациялық технологиялар отбасылық дауларды шешуге құзыретті органдардың қызметіне негізделуі керек. Сонымен қатар, Қазақстанда отбасылық қатынастардан туындайтын даулар бойынша татуластыру рәсімдерінің неғұрлым талап етілетін түрлері бұрын қаралған сот және нотариаттық медиация рәсімдері болады (мысалы, алимент төлеу, ерлі-зайыптылардың мүлкін бөлу, балаларды тәрбиелеу және т.б. туралы шарттардың талаптарын келісу кезінде).

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексінің басқа нормаларымен бірге некені бұзудың әкімшілік және сот тәртібін талдай отырып, кейбір авторлар отбасылық заңнаманың отбасын сақтауға жалпы бағыты туралы және соның салдарынан ажырасу туралы өтініш берген ерлі-зайыптыларды татуластыруға тіркеуші органдардың белсенді қатысуы қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Ажырасу кезіндегі медиация отбасын қалпына келтіруді мақсат етпейтінін атап өткен жөн. Керісінше, бұл ажырасу туралы шешімнің негізін құрайтын жанжалды шешудің қолайлы салдары болуы мүмкін. Отбасылық медиация көбінесе ажырасу, ортақ мүлікті бөлу, балаларды тәрбиелеу тәртібін анықтау кезіндегі келіспеушіліктерді ұтымды шешуге және нәтижесінде бұрынғы ерлі-зайыптылар арасындағы қалыпты қатынастарды сақтауға бағытталған. Осылайша, тіркеуші органдардың қызметінде медиацияны қолдану қажеттілігі жоқ сияқты. Тараптардың өзара ерік білдіруі негізінде тіркеу функцияларын орындай отырып, тіркеуші органдар іс жүзінде даулы жағдайларға тап болмайды.

Алайда, заңды дауларды шешуге құқығы жоқ, бірақ өз қызметінің сипатына қарай көбінесе отбасылық жанжалдарға тап болатын қорғаншылық және қамқоршылық органдарымен жағдайлар болады. Оларды реттеу мақсатында қорғаншылық және қамқоршылық органдарының қызметшілері өз қызметі шеңберінде Отбасылық медиация технологиясын және (немесе) рәсімін пайдалана алатын сияқты.

Сондай-ақ, медиациялық технологиялар кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылық жүйесінің органдары мен мекемелерінің қызметінде және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алуда, атап айтқанда кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияда пайдалы болуы мүмкін.

Алайда, аталған органдардың дауларды шешуге маманданбайтындығын ескере отырып, отбасылық істер бойынша Мемлекеттік татуласу қызметтерін құру орынды болып көрінеді.

Қызметтер қызметінің негізгі бағыты құқықтық та, құқықтан тыс та сипаттағы отбасылық даулар бойынша медиациялар жүргізу болады. Қызметтер штаты әр түрлі мамандық өкілдерінен: отбасылық құқық мәселелеріне маманданған заңгерлерден, психологтардан, педагогтардан құрылуы мүмкін. Әлбетте, барлық қызмет көрсету қызметкерлері медиатехнологияларды игеруі керек.

Медиацияны жүргізу мақсатында қызметке жүгіну толығымен ерікті болуға тиіс сияқты.

Нормативтік реттеуді талдау нәтижелеріне, кейбір шет елдердегі отбасылық медиацияның даму тарихы мен практикасына сүйене отырып, отбасылық татуласу қызметтері өз қызметінде келесі негізгі ережелерді басшылыққа алуы керек деп қорытынды жасауға болады.

Біріншіден, отбасылық медиацияның дербес міндеттерінің бірі кәмелетке толмаған балалардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз ету болып табылады.

Екіншіден, отбасылық медиацияда даулы құқықтық қатынастарға қатысушылар күштерінің теңгерімін сақтау ерекше маңызды. Медиацияны Әлеуметтік және (немесе) экономикалық тұрғыдан тараптардың теңсіздігі айқын болған кезде, сондай-ақ отбасында зорлық-зомбылық және (немесе) балаларға қатыгездік орын алған жағдайда жүргізуге болмайды.

Үшіншіден, медиация барысында отбасылық дауды реттеу кезінде жеке «құқықтан тыс» аспектілердің маңызы зор, бұл рәсімнің тәртібіне әсер етеді. Нәтижесінде, отбасылық медиацияның ең оңтайлы моделі терапиялық модель болып табылады. Оны толыққанды жүзеге асыру үшін медиатор жалпы және отбасылық психология саласында ерекше дайындықты қажет етеді. Кейбір шет елдерде отбасылық медиаторларға (Австралия) қойылатын арнайы талаптар болуы кездейсоқ емес. Бұдан басқа, отбасылық медиацияны бір мезгілде екі медиаторға (сомедиация) жүргізу ұсынылады, олар гендерлік белгіні ескере отырып тағайындалады. Бұл жағдайда медиаторларға бейтараптықты қамтамасыз ету, сенім мен психологиялық жайлылық атмосферасын құру оңайырақ.

Уақыт өте келе отбасылық татуласу қызметтері отбасылық дауларды шешудің негізгі органы бола алады деп ойлаймыз, бұл мемлекеттік соттарды айтарлықтай жеңілдетеді. Бұдан басқа, осы қызметтердің қызметі қоғамда жанжалдарды бейбіт жолмен реттеу дағдыларын қалыптастыруға және отбасы мүшелері арасындағы достық қатынастарды сақтауға ықпал ететін болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы (2019.27.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>
2. Загайнова С.К., Ярков В.В. «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (процедуре медиации)»- Москва-Берлин: издательство Infotropic media, 2011. -232 с.
3. Ивановская Н.В. Медиация в Англии и Уэльсе // <https://cyberleninka.ru/article/v/mediatsiya-v-anglii-i-uelse>
4. Рекомендация № R (98)1 Комитета министров Совета Европы 2 января 1998 г. касательно медиации в семейных вопросах // <http://mosmediator.narod.ru/index/0-344/>
5. Жданов И.Н. Развитие законодательства о медиации в Финляндии // Арбитражный и гражданский процесс. -2015. - №6